

Osmanlı Payitahtında Medineli Bir Seyyah: İbrahim el-Hiyârî ve İstanbul İzlenimleri (1669-1670)

Ayşe Türkhan

İstanbul Üniversitesi

Giriş

Bu çalışmanın konusunu Arap seyahat edebiyatına hacimli bir seyahatname kazandırmış olan Medineli âlim ve edip İbrahim el-Hiyârî (ö.1672)'nin IV. Mehmed (ö. 1693) dönemi İstanbul izlenimleri oluşturmaktadır. İbrahim el-Hiyârî, yaklaşık iki yıl süren seyahati boyunca yaşadığı deneyimleri, gördüğü şehirlerin özelliklerini, mimari yapılarını, halkın sosyal yaşantısına dair izlenimlerini *Tuhfetu'l-udebâ' ve selvetu'l-gurebâ*¹ adlı seyahatnamesinde kaleme

1 Dünya kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunan bu seyahatnamenin tahkikli neşri Racâ' Mahmûd es-Sâmerâî tarafından üç cilt halinde Bağdat'ta yayımlanmıştır. Bkz. İbrahim el-Hiyârî, *Tuhfetu'l-udebâ' ve selvetu'l-ğurabâ*, thk. Racâ' Mahmûd es-Sâmerâî, 3 c., (Bağdat: el-Cumhûriyyetu'l-'Irâkî Vizâretu's-sekâfe ve'l-'ilâm, Silsiletu kutubi't-turâs, 1969-1980). Bu tebliğ, söz konusu tahkikli neşre dayanılarak hazırlanmıştır. Adı geçen seyahatname ve yazma nüshaları hakkında bilgi için bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn fi'l-zeyl 'alâ Keşfi'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, yay. haz. Şerafettin Yaltkaya ve Rifat Bilge, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945), I, s. 240; Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur (GAL)*, (Leiden: E. J. Brill, 1949), II, s. 394,

almıştır. İstanbul'da kaldığı zaman zarfında, 17. yüzyıl Osmanlı İstanbul'unun camiler, saraylar, köşkler gibi mimari yapılarını, ticari mekânlarını, Beşiktaş, Üsküdar gibi semtlerini, sosyal hayatını yakından gözlemleme imkânı bulmuş, bu izlenimlerini tasvir, teşbih gibi çeşitli edebi sanatları kullanarak edebi bir üslup içerisinde aktarmıştır. Anlatımını sık sık kendi beyitleri veya başka şairlerin beyitleriyle süslemiştir. Biz de bu bildiride seyyahın 17. yüzyıl Osmanlı İstanbul'unun camilerine, ticaret mekânlarına, coğrafi özelliklerine ve iklimine dair izlenimlerini sunmaya çalışacağız.

Seyyahın Hayatı

Tam adı İbrahim b. 'Abdurrahman b. 'Ali b. Mûsâ b. Hadar el-Hiyârî el-Medenî eş-Şafiî'dir. Aslen Mısır'ın el-Hiyâriyye bel-desindendir. Babası 'Abdurrahman b. el-Hiyârî (ö. 1646) Mısır'dan 1619 yılında Medine'ye göç etmiş ve burada vefat etmiştir. İbrahim el-Hiyârî, 1628 yılında Medine'de dünyaya gelmiş, ilimle meşgul olunan bir aile ortamında yetişmiştir. Nitekim ders aldığı hocalardan birisi de devrinin önemli kişilerinden biri olan babasıdır. Tarih, edebiyat ve hadis alanlarında öne çıkan İbrahim el-Hiyârî, babasının vefatından sonra Medine'de müderrislik yapmaya başlamıştır. Ancak müderrislik görevinin haksız yere elinden alınması üzerine, görevine iade edilmesi için 1669 yılında İstanbul'a seyahate çıkmıştır. Devrin şeyhülislamı Minkârîzâde Yahyâ Efendi² (ö. 1678) ile görüşmüş, Yahyâ Efendi onun şikâyetini dinlemiş, bu durumdan haberdar olmadığını belirterek vazifesine dönmesine karar kılmış ve kendisine berat verilmesini sağlamıştır.³ Bu seyahatten döndükten kısa bir

• — — — — •

Supplementband (Suppl.), (Leiden: E. J. Brill, 1938), II, s. 538; Corci Zeydan, *Târîhu âdabî'l-lügati'l-arabiyye*, (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât), 1983, II, 3. kısım, s. 340.

2 IV. Mehmed dönemi şeyhülislamıdır. 1662 yılında şeyhülislamlık vazifesine başlamış, on bir yıldan fazla süre ile bu görevi yürütmüştür. Padişah IV. Mehmed'in teveccühünü kazanmış, zaman zaman padişaha ders takrir etmiştir. Bkz. Mehmet İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2005, XXX, s. 114.

3 el-Hiyârî, *Tuhfe*, I, s. 273.

süre sonra da henüz 44 yaşındayken 1672⁴ yılında Medine’de vefat etmiştir.⁵

Seyahat Amacı ve Güzergâhı

İbrahim el-Hiyârî, seyahatnamesinde açık bir şekilde belirttiğine göre, müderrislik görevinden alınması nedeniyle, şikâyetini bildirmek ve görevine iade edilmesini sağlamak üzere Osmanlı başkenti İstanbul’a doğru seyahate çıkmıştır. 22 Haziran 1669 yılında Medine’den Şam’a dönmekte olan bir hac kafilesine katılarak İstanbul’a doğru yola çıkan el-Hiyârî, 25 Temmuz 1669 tarihinde Şam’a, 20 Eylül 1669 tarihinde ise İstanbul’a varmıştır. İstanbul’a geldiğinde dönemin padişahı IV. Mehmed (Avcı) ile devlet adamlarının, devam etmekte olan Kandiye kuşatması nedeniyle Yenişehir⁶ civarlarında olması üzerine İstanbul’da on gün kaldıktan sonra Yenişehir’e giden seyyah, burada meramını Şeyhülislam Minkârîzade Yahyâ Efendi’ye anlatıp işlerini yoluna koyduktan sonra tekrar İstanbul’a dönmüştür. 27 Aralık 1669 Cuma günü İstanbul’a ikinci kez vasıl olup burada yaklaşık dokuz ay boyunca ikamet etmiştir. 20 Eylül 1670 tarihinde İstanbul’dan Medine’ye doğru hareket etmiş; Şam, Remle, Gazze, Kahire ve Akabe yolunu takip ederek 8 Nisan 1671 tarihinde Medine’ye ulaşmıştır.

• — — — •

- 4 Carl Brockelmann, el-Hiyârî’nin vefat tarihini 1082/1671 olarak vermektedir. Bkz. Brockelmann, *GAL*, II, s. 393-394, *Suppl.*, II, s. 538.
- 5 Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatul-eser fi a’yânîl-karnîl-hâdî aşer*, (Beyrut: Dâru Sâdır, t.y., Mısır 1284’ün ofseti), I, s. 25-28; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A’lâm kâmus terâcim li eşherîr-ricâl ve’n-nisâ’ mine’l-Arab ve’l-mustağribîn ve’l-mustesrikîn*, (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 2002), I, s. 46; Brockelmann, *GAL*, II, s. 393-394, *Suppl.*, II, s. 538; ‘Omer Rızâ Kehhâle, *Mucemu’l-muellifîn terâcim musannifi’l-kutubi’l-Arabiyye*, (Beyrut: Müessesetu’l-Risâle, 1993), I, s. 35; el-Hiyârî, *Tuhfe*, 1969, I, s. 3.
- 6 Günümüzdeki adı Larissa olan bu tarihi şehir Yunanistan sınırlarındadır. Osmanlı döneminde sayısı elliyi aşkın camileri, medreseleri ve tekkeleriyle imparatorluğun Avrupa’daki en büyük şehirlerinden biriydi. Bkz. Machiel Kiel, “Yenişehir”, *DİA*, 2013, XLIII, s. 473.

Nasıl Bir İstanbul?

İbrahim el-Hiyârî, Medine'deki müderrislik vazifesini geri kazanmak maksadıyla İstanbul'a seyahat etmeye karar verdiğinde İstanbul'u şöyle tarif eder: "*Mazlumların sığınağına, arzulara kavuşulan beldeye, gözlerin odaklandığı saltanat makamına, hâkimiyetin, yüceliğin ve mutluluğun vatanına doğru yola çıkmaya niyet ettim. Orası âlimlerin ve fâzıl kişilerin uğrak yeri, zeki ve asil kişilerin el üstünde tutulduğu, zalimin hakkının mazluma verildiği.., hiçbir yerin ilimde onunla yarışamayacağı, şeyhülislam sayesinde âlimlerin çok kıymetli olduğu, üstün sıfatlarıyla diğer beldelerden ayrılan bir yerdir.*"⁷

Şam'dan İstanbul'a doğru hareket ettiğinde ise İstanbul'u emeline ulaşacağı, müşküllerinin halledileceği bir yer olarak tavsif eder. Bunu seyyahın Şam'dan İstanbul'a yola çıkışında sarf ettiği şu cümlelerinde görebiliriz: "*Bugün kuşluk vakti Rûm diyarına, Osmanlı sultanlığının kapısına doğru yola çıktık. İnşallah isteklere ve arzulara ulaşır, Allah'ın yardımıyla hayırlar bulup şerleri uzak ederiz.*"⁸

İstanbul'a Girişi ve İlk İntibaları

İstanbul şehrinin dışarıdan görünüşü ile ilgili ilk izlenimlerini Üsküdar'dan kayıklarla karşıya geçerken dile getirir. Şehrin güzelliğinden dolayı duyduğu şaşkınlık ve hayranlık henüz şehrin içine girmeden boğazdaki sarayları ve binaları görmesiyle başlar.⁹ Şehrin genel görünümüyle ilgili ilk intibalarını şu cümleleriyle nakleder:

"Allah'ın adıyla bu denizi geçmeye başladık. Kayıklar bir sağa bir sola sallanırken karaya sağ salim ulaşacağımızı temenni ediyorduk. Aklimız durmuştu, bakışlarımız daha önce eşini benzerini görmediği sultanlığın binalarını ve hakanlığın saraylarını izlemekle meşguldü. Konstantiniyye'ye giriş yapana kadar bir ileri bir geri giden küreklerle çalışan bu büyük kayıklarda dalgalarla boğuştuk."¹⁰

• — — — •

7 el-Hiyârî, *Tuhfe*, I, s. 29.

8 el-Hiyârî, *Tuhfe*, I, s. 176.

9 el-Hiyârî, *Tuhfe*, I, s. 239.

10 el-Hiyârî, *Tuhfe*, I, s. 239-240.

Mimari Yapılar

İbrahim el-Hiyârî, İstanbul'da bulunduğu zaman içerisinde şehrin önemli yapılarını görme ve bazılarını da gezme fırsatı bulmuştur. Bu yapılar arasında selâtin camileri de yer almaktadır. İstanbul'daki selâtin camilerinin birçoğunu gezmiştir. Bu bildiride seyyahın gezdiği bütün camiler değil, sadece Yeni Cami ile Bayezid Cami konu edinilmiştir.

Yeni Cami ve Bayezid Cami

Yeni Cami, seyyahın ziyaret ettiği camiler arasında en yeni cami olma özelliği taşımaktadır. Zira bilindiği gibi Yeni Cami'nin inşaatı el-Hiyârî'nin, İstanbul'da bulunduğu sırada padişah olan IV. Mehmed'in vâlidesi Hadice Turhan Sultan (ö. 1683) tarafından 1665 yılında tamamlanmıştır. İbrahim el-Hiyârî, Yeni Cami'yi ziyaret ettiğinde cami ibadete açılalı henüz beş yıl olmuştu.

Yeni Cami, İstanbul'un gümrük ve ticaret merkezi olan liman bölgesi Eminönü'nde yer alması sebebiyle, konum olarak ayrı bir öneme sahiptir. Seyyah da caminin bu konumuna işaret etmiş, İstanbul'a deniz yoluyla gelen yolcuların indiği iskelenin yanında inşa edilmiş olduğunu ve göz alıcı bir dış görünüme sahip olduğunu dile getirmiştir. Ona göre Yeni Cami, iç ve dış güzellikleriyle âdeta İstanbul'a gelenleri karşılamaktadır. İbrahim el-Hiyârî, Yeni Cami'nin dış mekânından ve içerisindeki süslemelerden beğeniyle bahsetmiştir. Bu caminin cennete benzediğini, âdeta zarafet kalıbından çıktığını, çinilerle döşeli olup diğer camiler arasında onu daha süslü gösteren altın yıldızlarla¹¹ bezenmiş olduğunu, altın askıları¹² ve madeni

• — — — •

11 İbrahim el-Hiyârî, burada "altın yıldız" yerine "eritilmiş altın" ifadesini kullanmıştır.

12 Askılar, kubbeli binalarda tavandan aşağıya sarkan süsler olup, kandil gibi zincirlerin ucuna takılır ve alt taraflarında püskül bulunurdu. Bkz. Özkan Ertuğrul, "Askı", *DİA*, 1991, III, s. 494. İbrahim el-Hiyârî'nin altın olarak tarif ettiği askılar aslında saf altın olmayıp altın sarısı olmalıdır. Ayrıca seyyahın "askı" kelimesi ile avizeleri kast ediyor olması da ihtimal dâhilindedir. el-Hiyârî ile aynı dönemde yaşamış olan ünlü seyyah Evliya Çelebi de, bu camide bulunan değerli avizelerin ve askıların İstanbul'daki hiçbir camide bulunmadığını hatta belki de

süslemeleri barındırdığını, güzelliğini tamamlamak için mükemmel Rûm halılarıyla döşendiğini ifade etmiştir.¹³

İbrahim el-Hiyârî, bir yandan Yeni Cami'deki bu tezyinatı ve görkemi hayranlık içerisinde anlatırken, bir yandan da bu süslemeleri abartılı bulmuştur. Bu konudaki düşüncelerini şöyle ortaya koyar: “*Her ne kadar camilerde altın ve askılar kullanılmaması ve camilerin şatafattan uzak olması evla olsa da; düşmanları çatlatmak, saldırganların kalplerine korku vermek için camileri süslemek tercih ediliyor. Bu sebepten camilerin gösterişli olması mazur görülebilir.*”¹⁴ diyerek dinî hassasiyetleri ile gösteriş arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Aslında İstanbul camilerindeki bu uygulamadan içten içe hoşlanmamış olsa da, bahsettiği nedenden ötürü bu uygulamanın dinen mazur görülebileceğini düşünmektedir. Medine'deki camilerin nispeten şatafattan uzak ve sade tarzını benimsemiş olduğu için bu durumu garipsediğini ve okuyucuya bunu açıklamak ihtiyacı hissettiğini düşünebiliriz.

İbrahim el-Hiyârî'nin ziyaret ettiği camilerden bir diğeri Bayezid Camisi'dir. 15 Şubat 1670 tarihinde bir Ramazan günü Bayezid Camisi'ne Cuma namazı kılmaya giden el-Hiyârî, buranın eski bir cami olup, İstanbul'un en meşhur, en güzel ve en büyük şaheserlerinden bir tanesi olduğunu bildirir. Bu caminin eski sarayın yakınında, zeminden yüksekçe bir konumda yer aldığını, dört tarafının çarşılarla çevrili olduğunu ifade eder. Bu çarşılarda benzeri görülmemiş eşyalar satıldığını, söz ustalarının bile burayı en fasih kelimelerle vasf etmekten usanacağını belirtir.¹⁵

• — — — •

İslam dünyasındaki camilerde bile bulunmadığını, avizeleri padişah ve vezirlerin hediye gönderdiğini kaydeder. Bkz. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahâtnamesi: 1. Kitap: İstanbul: Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, yay. haz. Orhan Şaik Gökyay, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996), s. 135-136.

13 el-Hiyârî, *Tuhfe*, 1979, II, s. 11. Yeni Cami'nin iç süslemeleri arasında mavi, yeşil ve beyaz renk çiniler ile caminin açılışına davet edilenler tarafından hediye edilen değerli halı ve avizeler yer almaktaydı. Bkz. Şehabeddin Tekindağ, “17. yüzyıl Türk Sanat Eserlerinden Bir Âbide Yenicami Külliyesi”, *Tarih Dergisi*, 28-29 (1974), s. 173, 175.

14 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 11.

15 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 13, 94.

İbrahim el-Hiyârî, Bayezid Camisi'ni İstanbul'da görmüş olduğu diğer camilere göre daha sade ve mütevazı bulur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi camilerin şatafattan uzak, sade bir yapıda olması gerektiği düşüncesinde olduğunu şu sözleriyle tekrar ortaya koyar: *"Burada diğer camiler kadar işlemeler bulunmadığından ibadete daha layıktır. Burası diğer camiler kadar görkemli değildir."*¹⁶

Seyyah el-Hiyârî, İstanbul'daki selâtin camilerini genel olarak oldukça güzel bulurken, bir yandan da bu camilerdeki süslemeleri "abartılı" bulmuştur. İstanbul'un camilerinden bahsetmek onu heyecanlandırmış, kendi vatanı ile Hz. Peygamber'in mescidi, Mescid-i Nebevî'yi hatırlayarak hatıraları canlanmıştır. Mescid-i Nebevî'yi "ilk ev" olarak değerlendirmiş, İstanbul'daki camiler ne kadar güzel olursa olsun kendisi için Mescid-i Nebevî'nin yerini asla tutmadığını belirtmiştir. Çünkü ona göre insanoğlu hep ilk evine meyleder.¹⁷

Bedesten (Kapalıçarşı)

İbrahim el-Hiyârî, İstanbul'un ticari yapılarından bedesten (Kapalıçarşı), esir hanı ve saraçhaneyi gezmiştir. Biz bu tebliğimizde sadece bedestenden bahsedeceğiz. Daha sonraki dönemlerde Kapalıçarşı adını alan bedesten ve burada satılan ürünler el-Hiyârî'de hayranlık uyandırmıştır. Bedesteni İstanbul'un harikulade yerlerinden birisi olarak değerlendiren seyyah, buranın halis taşlarla bina edilmiş¹⁸ bir yer olup dört tane demir kapısı¹⁹ bulunduğunu ifade eder. Buradaki dükkânlar iki ya da iki buçuk zirâ civarındadır ve bedestende az

• — — — •

16 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 95.

17 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 98-99.

18 Osmanlı bedestenleri üstü örtülü olarak genelde taştan inşa edilirdi ve içinde dükkânlar ve mahzenler yer alırdı. Bkz. Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1985), s. 19.

19 Seyyahın burada bahsettiği bedesten, Sandal Bedesteni olmalıdır. Zira Sandal Bedesteni'nin dört tane dövme demirden kapısı vardır. Bkz. Yaşar Baş, "İstanbul Kapalıçarşısı (XV-XVII. Yüzyıl)", (doktora tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 61-62.

yer olduğundan dolayı dükkânlar iki tacir arasında ikiye bölünerek kullanılmaktadır.²⁰

Bedestenin çalışma saatlerine dair bilgiler veren el-Hiyârî, burada yaşanan ticari canlılığa da dikkat çeker. İbrahim el-Hiyârî'nin anlatısına göre bedesten, Cuma günleri hariç her gün güneş doğduktan sonra açılmakta, öğlen ve ikindi arası da kapalı kalmaktadır. Açıldığında ise insanlar oraya akın ederler ve çok kalabalık olur. Delâlların bağrıışları ve para şakırtısı nedeniyle orada büyük bir gürültü vardır.²¹ İbrahim el-Hiyârî, Zuhuf Suresi 71. ayetten iktibasta bulunarak bu çarşı için “*Canların istediği ve gözlerin hoşlandığı her şey oradadır.*”²² diyerek çarşıdaki ürün çeşitliliğine dikkat çekmektedir. Ayrıca Bedesten'in bir kapısında çeşitli ilimlere dair manzum ve mensur kitapların çoğaltılmış nüshalar şeklinde satıldığını da ilave eder.²³

Bedestende satılan eşyaların kendisinde beğeni uyandırdığını şu cümlelerinde görebiliriz: “*Burada mücevherler, silahlar, at koşum takımları, taşlarla süslü eğerler, saf gümüşler ve altınlar, çeşit çeşit kadifeler, inci ve yakut tespihler bulunur.*”²⁴ Ya o mercanlar, altın ve gümüş kaplar! Daha neler neler! Değerli, değersiz, ucuz, pahalı her şey burada bulunabilir.²⁵ Eğer dolaplar dolusu eşyalar istersen buradan bir günde bile toplaman mümkündür diyerek çarşının çeşit bakımından zenginliğine işaret etmektedir.²⁶ Bedestende beraberinde bulunan birinin seyyaha “*Bir gün içinde üç tane kızın bütün düğün ihtiyaçlarını ve çeyizlerini hazırlayabilirim.*”²⁷ demesi yine bedestende satılan malların çeşitliliğine ve bolluğuna işaret etmektedir.

20 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 99.

21 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 100.

22 Kur'an, Zuhuf Suresi, 71. ayet; el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 100.

23 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 100.

24 Bedestenlerde mücevherler, değerli taşlar, silahlar, süslü koşum takımları ve kıymetli kumaşlar satılırdı. Bkz. Semavi Eyice, “Bedesten”, *DİA*, 1992, V, s. 303.

25 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 99-100.

26 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 100.

27 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 100.

İstanbul'un Coğrafi Özellikleri

İbrahim el-Hiyârî, İstanbul şehrinin tabiatı, iklimi ve burada yetişen meyveler gibi konulara da mezkûr seyahatnamesinde yer vermiştir. Bu hususlar arasında İstanbul halkı için denizin taşıdığı ticari önemi vurgulamıştır. Şehre gelen malların önemli bir kısmı deniz yoluyla getirildiğinden, deniz İstanbul halkı için hayati bir önem taşımaktaydı.²⁸ Denizin İstanbul halkı için zaruri önemine ve denizde görülen ticari faaliyetlere şu cümleleriyle dikkat çekmiştir:

“Deniz, gerek İstanbul’a gelen, gerek de İstanbul’dan giden yüklü gemileriyle İstanbul halkına fayda veriyor. Yani, deniz İstanbul halkına yüklü gemileriyle hizmet ediyor. Bu yüzden gemileri ve kayıkları gece ve gündüz hareket halinde, yelkenlerini açık vaziyette görürsün. İhtiyaç duydukları bütün eşyaları gemilerle naklediyorlar. İnsanlar eşyaları gemilere yüklemekten bıkmıyorlar, gemiler de yük taşımaktan usanmıyor.”²⁹

Şehrin tabiat özellikleriyle ilgili değindiği diğer bir konu da İstanbul’da gördüğü ve tattığı meyvelerle ilgilidir. Konstantiniye’den daha mamur daha yeşil bir belde olmadığını dile getiren seyyah, İstanbul’da bulunan meyveleri Şam’ın meyveleri ile kıyaslar. Şam her ne kadar meyvelerinin çokluğu ile meşhur bir belde olsa da, İstanbul’daki meyve çeşitliliğinin yanında âdeta denizde bir damla gibi kalacağını ifade eder.³⁰ Bahsettiği bu meyveler arasında kiraz hakkında ayrıntılı bilgi verir. İstanbul’da yetişen hisar kirazı³¹ ve sultan kirazı olarak bilinen iki türünden bahseder. Hisar civarlarındaki bostanlardan getirtilen türünün hisarî olarak adlandırıldığını, ayrıca sultânî olarak adlandırılan bir çeşidinin daha olduğunu ifade eder. Hisarî kirazın sultânî kirazdan daha iyi, sultânî kirazın ise diğer kiraz türlerinden daha lezzetli olduğunu söyler. Kirazın sosyal hayatta

28 Nejdet Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), s. 1.

29 el-Hiyârî, *Tuhfê*, II, s. 101.

30 el-Hiyârî, *Tuhfê*, II, s. 101.

31 Evliya Çelebi, Rumelihisarı bahçelerinde eşsiz kiraz bahçeleri bulunduğunu ve Hisar kirazı adıyla Rum, Arap ve Acem’de meşhur olduğunu söyler. Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme 1. Kitap: İstanbul*, s. 195.

hediyeleşme kültürü içinde de bir yeri olduğuna değinir. Görüntüsü güzel olduğu için insanların birbirlerine hediye olarak kiraz verdiklerini ve böylece küs olanların barıştıklarını dile getirir.³²

İstanbul'da kiraz zamanında bulunan seyyah, İstanbullular nezdinde kiraz mevsiminin en güzel günler olarak sayıldığını, bu günlerde sohbet ve latife etmenin çok güzel olduğunu belirtmektedir.³³ Kiraz zamanı gelmeden önce memleketine dönmeyi düşünen el-Hiyârî'ye, dostları yola çıkmak için acele etmemesini, İstanbul'u kiraz zamanı görmesini tavsiye etmişlerdir.³⁴ Kiraz mevsimi geldiğinde Hisar'daki kiraz bahçelerinde gezen seyyah, gördüğü manzardan çok etkilenmiştir. "*Onların bu övgülerini çok abartılı bulmuştum, fakat ne kadar doğru söylediklerini şimdi anlamış olduk.*"³⁵ diyerek onlara hak vermiştir. Kiraz mevsiminde İstanbul'un çok güzel olduğunu şu dizeleriyle dile getirir:³⁶

و قد وافيت من أرض الحجاز	إذا ما جئت أرض الروم حقا
بحقك قبل أيام الكراز	فلا تعمل ركاب السير عنها
علي حكم الحقيقة لا المجاز	فأيام الجنان لها شبيهة

Rûm diyarına Hicaz beldesinden geldiysen,

Kiraz mevsiminden önce geri dönmeyi düşünme.

Yemin olsun ki, kiraz mevsimi tıpkı cennet günlerine benzer.

Bu (söylediklerim) mecaz değil, hakikat.

İbrahim el-Hiyârî, İstanbul'da geçirdiği zaman boyunca buradaki hava koşulları ile ilgili yaşadığı tecrübeler de yer verir. İstanbul'da dört mevsimin genellikle tam olarak yaşandığını belirtir. Anlattıklarından yola çıkarak İstanbul'da bulunduğu 1670 yılında kış mevsiminin çetin geçtiğini ve kendisinin zaman zaman kış şartlarından etkilendiğini görmekteyiz. 1670 yılında Ramazan ayı, miladi

• — — — •

32 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 56.

33 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 56.

34 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 57.

35 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 57.

36 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 57.

Ocak-Şubat aylarına denk gelmiştir. Seyyah, akşamları hatimle teravih kılınan camilere gitmek istemiş fakat kar ve şiddetli soğuk nedeniyle bu camilere gidememiştir.³⁷ Yine aynı yıl yapmak istediği Eyüp Sultan ziyaretini soğuk hava ve kar nedeniyle hava mutedil olana kadar ertelemiş, ancak bu ziyaret Kurban bayramında mümkün olabilmıştır.³⁸ 1670 yılı Ocak ayında geri dönüş yolculuğuna çıkmaya niyet etmiş fakat yine soğuk havadan dolayı seyahatini ileri bir tarihe, havanın mutedil olduğu bir zamana ertelemek zorunda kalmıştır. “Hiçbirimizin bedeni soğuğa dayanmıyordu.”³⁹ diyerek yaşanan şiddetli soğuğu anlatmaya çalışmıştır. İbrahim el-Hiyârî, sıcak bir iklimden geldiği ve ağır kış şartlarına alışkın olmadığı için İstanbul’un kış şartlarının ona ağır geldiğini düşünebiliriz.

Kış mevsimi bitip yaz mevsimi geldiği zaman ise bu mevsimi edebi cümleleriyle ve Kur’an’dan iktibas ettiği bir ayetle şöyle tarif eder: “*Bilâdu’r-Rûm’u yaz mevsiminde çiçeklerle, meyvelerle çevrelenmiş, kralların taçlarıyla süslenmiş halde gördüğüm vakit, kış mevsiminde bize çektiirdiği sıkıntıları ve eziyetleri affedercesine dedim ki: “Allah, onların kötü hallerini iyiye çevirir.*”⁴⁰”⁴¹

İstanbul’un kışını cehenneme, yazını cennete benzeterek bu mevsimlerle ilgili şu beyitleri dile getirir:⁴²

و قد لاح عَقْدُ الزهر و هو نَظِيم	تناسيْتُ برد الروم عند مصيفها
و أبيض مثل الدّر و هو يَتِيم	بأحمر قانٍ أو بأصفر فاقع
فقلت و عندي مقصد و مقيم	و أيقنْتُ أَنَّ الدهر يغفر ذنبها
و لكنها عند الشتاء جحيم	بلاد اذا ما الصيف أقبل جنة

• — — — •

37 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 10.

38 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 25.

39 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 87.

40 *Kur’an*, Furkân Suresi, 70. ayet.

41 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 57.

42 el-Hiyârî, *Tuhfe*, II, s. 57-58.

Yaz gelip dizili kolye gibi çiçekler açtığında Rûm diyarının soğuşunu unuttur gibi oldum.

Kıpkırmızı, sapsarı çiçekler arasında beyaz çiçekler âdeta tek bir inci gibi duruyor.

Anladım ki, zaman onun (Rûm diyarının) günahlarını bağışlıyor.

Dedim ki- Benim ziyarete geldiğim ve ikamet ettiğim bu yer- yazın cennet fakat kışın cehennem gibi belde.

Sonuç

İbrahim el-Hiyârî, Osmanlı tebaasının devlet merkezinden çok uzağında yaşayan bir ferdi olarak payitaht İstanbul'un gerek mimari, ticari ve kurumsal yapılarını, gerek de dini ve sosyal hayatını gözlemlemiş ve bu gözlemlerini yaptığı değerlendirmelerle eserine aktarmaya çalışmıştır. Kendisinin Osmanlı İstanbul'unu anlatma çabalarını yetersiz bulmuş ve tam olarak anlatabilmenin mümkün olamayacağını edebi cümleleriyle şöyle ifade etmiştir: "*İstanbul'un daha nice harikulade yerleri var. Fakat kalemler ve mürekkepler bütün bunları tam olarak anlatamaz... İstanbul ile ilgili yazdıklarım denizde bir nokta veyahut gerdanlıkta bir inci tanesi gibidir.*"⁴³ Daha Yazmak isteyip de yazamadığı birçok şey kaldığını belirtmek için de şu beyti dile getirir:⁴⁴

و ما تناهيتُ في بَني محاسنها إلا و أكثر ممّا قلت ما أدعُ

*İstanbul'un güzelliklerine dair söyleyeceklerim nihayete erdi.
Ancak söylemediklerim söylediklerimden çok daha fazladır.*

Bu ifadeler, onun İstanbul'un tüm özelliklerini ve güzelliklerini anlatabilmenin imkânsız olduğu sonucuna vardığını göstermektedir.

43 el-Hiyârî, *Tuhfê*, II, s. 101, 102.

44 el-Hiyârî, *Tuhfê*, II, s. 102.